

Az angolszász szakirodalomban hosszú hagyománya van a „Röviden a ...-ról” sorozatoknak.¹ Ebbe a vonalba illeszthető John Keane *A demokrácia legrövidebb története* című könyve is, amelynek magyar fordítását – Bartók Imre értő tolmácsolásában – az Athenaeum Kiadó már az eredeti mű megjelenésének évében, 2022-ben kiadta. A címadás kapcsán Bajomi-Lázár Péter fogalmazott tüpontosan: „a variációk demokráciára cím talán pontosabb lett volna”², hiszen a szerző a demokráciák legkorábbi formáinak tekinthető népgyűlések bemutatásától egészen a 20–21. századi problémákig (a nekünk oly jól ismert népi és illiberális demokráciáig) vezet végig olvasóját. A kötet olvasása közben az érdeklődést végig fenntartja a mű, hiszen a szöveg mindvégig a tudományos ismeretterjesztés legszebb oldalát mutatja: olvasmányos és gördülékeny, ugyanakkor mindez nem megy a tudományos megalapozottság rovására. A szerző a demokráciákat három fő kategóriába osztja fel: a részvételi, a képviseleti és az ellenőrző típusúakra, és a könyv fejezetei is e szerint tagozódnak.

1. A részvételi demokrácia

A fejezet egyik legfontosabb tétele, hogy búcsút int annak a népszerű gondolatnak, miszerint a demokrácia az ókori Athénban született volna meg, és az ottani formája lenne ezen államforma valami módon ideáltipikus megvalósulása. A népgyűlések, azaz az olyan találkozók, ahol a polgárok szabadon vitatkozhattak, beszélhettek egymással ugyanis már jóval korábban, a mai Közel-Keleten (Larsza, Nippur, Ur vagy Babilon városaiban) megjelentek. Mindez nagyjából Kr. e. 2500 környékére tehető, azaz már majdnem kétezer évvel az ókori görögök próbálkozásai előtt megtalálhatóak azok a kezdetleges formák, ahol egy közösség tagjai a közügyek megvitatásában, azaz a később politikának nevezett folyamatban részt vehettek. E korszakot Thorkild Jacobsen „primitív demokráciának”, míg Bronisław Malinowski „protodemokráciának” nevezte. E módszerek meglepően gyorsan kezdtek terjedni: előbb kelet, azaz a mai India irányába, majd nyugatra is, a Földközi-tenger térségébe. Minden bizonnyal a főníciaiakon keresztül juthatott el a közügyek közös megvitatásának gondolata a korai görög városállamokhoz (Büblosz, Drérosz, Hiosz, Ambrákia) is – még egy-két emberöltővel az athéni korszak előtt.

Ám Keane sem hallgatja el, hogy a korai minták dacára az Athénban Kr. e. 507-ben, azaz a demokratikus átmenet után kialakult államforma volt az, amely egységbe gyúrta a korábbi tapasztalatokat, és megszilárdította a demokrácia működési szabályainak alapköveit.

Gosztonyi Gergely

A demokrácia legrövidebb története korántsem rövid

Keane, John: *A demokrácia legrövidebb története*
Budapest, 2022. Athenaeum, 262 p.
ISBN 978 963 543 190 8

Démokritosz, a híres szónok és filozófus megfogalmazásában a demokrácia „biztosítja a nyílt és őszinte beszéd lehetőségét, és megnehezíti az ostobák és a törtetők dolgát”.³ Mindez pedig az önző érdekek és a becsvágy elé állít akadályokat, ráadásul az őszinte beszéd miatt a hatalommal bírók tévedései és vétkei hosszabb ideig képezik a kollektív emlékezet részét. Ugyanígy fontos kiemelni, hogy az athéni döntéshozatal, azaz a konszenzuseresés sem volt mentes a hibáktól: elég csak arra utalni, hogy a döntések meghozatalából a társadalom nagyobb része (rabszolgák, nők, hopliták, thetesz) ki volt zárva. A kísérlet Kr. e. 260-ban bekövetkező bukásának okai sokrétűek, ám a túlzott birodalmi terjeszkedés és az ennek következtében fellépő militarizáció, hatalomkoncentráció és elégetlenség bizonyosan hozzájárultak ehhez.

2. A képviseleti demokrácia

A demokrácia fejlődésének második, meghatározó korszakának Keane azt az időszakot tartja, amikor „az önrendelkező nép a kormányzati munka elvégzését ideiglenesen az általa megválasztott képviselőkre bízta”.⁴ Ennek egyik alapja Thomas Paine gondolata, miszerint a társadalmi nézeteltérések és konfliktusok legitiméek, azoktól nemhogy félni nem kell, hanem bátorítani kell azok békés és konszenzusos feloldását.⁵

„Egy nemzet nem olyan test, amelynek alakját az emberi testtel kellene ábrázolni. Olyan test inkább, amely egy körbe van belefoglalva, és van egy középpontja, amelyben minden sugár találkozik. Ez a középpont a képviselet.”⁶

Ez a gondolat –, miszerint minden társadalmi csoportnak joga van ahhoz, hogy a gondolatai „megvívjanak” a politika porondján – lett az alapja a több párt részvételével ciklikusan megvalósuló választási küzdelmek-

nek. Így jutottunk el az ókori részvételi demokráciáktól annak módosított formájáig, a képviseleti demokráciáig.

Ez az államforma pedig elképzelhetetlen a képviselet legfőbb intézménye, a parlament nélkül. És bár sokan gondolják, hogy ez Angliából indult világhódító útjára, Keane bemutatja, hogy az első parlament 1188-ban Leónban, a mai Spanyolország északi régiójában ült össze. E tapasztalatok terjedtek szét ezután a kontinens számos más – főleg városiasodott – területén. Ugyanakkor egy kérdés itt is felmerült: „a választott képviselők csupán szolgálói és szószóloi voltak megbízóiknak, akiknek rövid pórázon kellett tartaniuk őket, vagy helyesebb, ha az egész politikai közösség szabadszellemmű őrzőiként tekintünk rájuk?”⁷ E kérdésre, azaz hogy kötött utasításokat (*poderes*) kell-e végrehajtaniuk, vagy saját akarattal és döntési kompetenciával rendelkeznek-e, a különféle ibériai parlamentek eltérő válaszokat adtak.

A szerző figyelme ezután olyan jogintézmények felé fordul, amelyek bizonyosan e második korszakban jelentek csak meg: az írott alkotmányok, a szabad sajtó vagy az általános választójog. Ez utóbbi kapcsán nemcsak a támogató, hanem az ellenző álláspontokat is felsorakoztatja, kiváló példáját nyújtva annak, hogy a kérdések tudományos vizsgálatát sosem szabad csak egyféle nézőpontot elfogadva elvégezni. Bemutatja azokat – a kezdeti időkben főleg az amerikai demokráciákra jellemző⁸ – kísérleteket, amelyeket a többség zsarnokságának felismerése keltett életre, így a visszahívás vagy a népszavazás intézményét.

Ez az államforma sem volt mentes a kihívásoktól: a ma oly' gyakori populizmus már a 19. századi dél-amerikai képviseleti demokráciákat is megrázta. Ennek kiváló példája Argentína és Juan Manuel de Rosas tábornok kapcsolata, amely demokratikus zsarnokságba torkollott,⁹ de ugyanígy említhető a két nagy világegést megelőző fegyverkezési, terjeszkedési turbulencia, amely esetekben sikerrel (és milyen könnyen!) térítették el a demokráciák hajóit. Megjelent a totalitarizmus: színre léptek az erőskezü vezetők, a rendeleti kormányzás és a megszokottá váló különleges jogrendek.¹⁰ Mindezt ráadásul tetézték a demokrácia egyenlőséget hirdető alap gondolata és a fejlődő kapitalizmus tökékoncentrációja között feszülő ellentétek. Alexis de Tocqueville-t idézve Keane kijelenti: „a képviseleti demokrácia lényegében állandó próbatételek sorozata”.¹¹

3. Az ellenőrző demokrácia

1945-től kezdve a demokrácia új erőre kapott, és eljutott az emberiség a demokrácia jelenbeli harmadik nagy korszakáig, amelyet Keane ellenőrző demokráciának nevez: „a demokrácia élő nyelve az emberek többsége számára ismerőssé és magától értetődővé vált”.¹² És bár a következő évek sem voltak mentesek a demokrácia vereségeitől (Brazília, Argentína, Kína vagy a Közel-Kelet országai), úgy tűnt, a diadalmenetet nehéz megállítani. Ráadásul a Szovjetunió összeomlásával a közép-kelet-európai régió országai is megpróbálkozhattak ezen államforma kialakításával. A *Freedom House* 1999-es jelentése szerint a világ lakosságának 62,5%-a demokráciákban élt.¹³ Az ellenőrző demokráciák a képviseleti demokráciák azon hiátusát próbálják

kitölteni, amely védekezésképtelenné tette egyes hangos és népszerű emberek felemelkedésével szemben, akik ki játszották a szabályokat, és totális irányítást vezettek be. Az ellenőrző demokráciában olyan külső szereplők (civil társadalom, nemzetközi szervezetek, helyi intézmények) jelennek meg, amelyek célja nem csupán az írásos szabályok, hanem a demokrácia alapelveinek betartatásának szükség esetén való kikényszerítése.

Ám mivel a folyamatok a szemünk előtt, a részvételünkkel zajlanak, Keane nem tudja bizonyosan állítani, hogy a végleges formáját látjuk a demokratikus működéseknek. Demagógok és populisták napjainkban is sokszor és sok helyen törnek az emberi méltóság ellen. A tömeg kihasználása politikai célokra rossz történelmi emlékeket idéz. Ráadásul mindez egy olyan kommunikációs bőség mellett történik, amellyel még nem szembesült az emberiség korábban.¹⁴ A hatalom ellenőrzése sosem tűnt még ilyen könnyűnek, mint manapság. Ugyanakkor mindez veszélyt is jelent, hiszen az ez irányú fejlődés elvezetett a mindent megkérdőjelezés korszakába, ahol semmi sem szent és sérthetetlen. Az egyre növekvő társadalmi és vagyoni különbségek, az elítelt újbóli megerősödése, a mindent átható kapitalizmus, illetve a nehézségeket szorongással, lemondással és passzivitással szemlélő állampolgárok számának növekedése új típusú vezetőket termelt ki, akik sokszor csak eljátszák a demokráciát. Az ellenőrző demokráciából veszélyesen gyorsan alakulhat ki az „új zsarnokság”.¹⁵ De Keane mindezek ellenére arra a következtetésre jut, hogy amennyiben a demokráciát az emberi sokszínűséget és sokféleséget leginkább érvényre juttató államformának tekintjük, akkor megéri újra és újra megvizsgálni nem csupán a történelmét, hanem a jelenét és a jövőjét is.

4. Záró

Ha e könyv nem is lesz akkora hatású, mint a szerzőtől magyarul 1999-ben megjelent *Média és demokrácia*,¹⁶ mindazok számára örömmel ajánlható, akik a demokrácia történetére, viszontagságaira és lehetséges jövőjére kíváncsiak. „Ez a karcsú kötet nem titkolta azt a célt is maga elé tűzi, hogy az olvasóban csodálatot ébresszen a demokrácia iránt”¹⁷ – írja Keane. A szerző mindezt úgy teljesíti, hogy közben nem hallgatja el a kudarcokat, a zsákutcákat és a problémákat sem. Nem tagadja le, hogy a 21. században egyre népszerűbbek az olyan vezetők, akik a demokrácia nyelvét beszélnek ugyan, ám fittyet hányanak annak valós és alapvető eszméire.

Ugyanígy kiemeli, hogy a megfigyelési kapitalizmus, a technológia és a kommunikáció korábban elképzelhetetlen mértékű fejlődése jelentősen megváltoztatta azt a környezetet, amiben élünk.¹⁸ Ám mindezek ellenére a kötet nem más, mint egy szerelmeslevél a demokráciához. Bár ezen államforma jelene sötétnek tűnhet, Keane kötetéből kiderül, hogy még mindig nem találtak fel ennél jobbat a történelemben, hiszen „amennyiben helyesen és alaposan fogtuk fel a lényegét, továbbra is az emberiség leghatékonyabb eszköze arra, hogy elejét vegye a hatalommal történő aljas visszaéléseknek”.¹⁹

Jegyzetek

- ¹ E sorozatok egyik legjobbjá az Oxford University Press által kiadott és mind jogászoknak, mind joghallgatóknak bátran ajánlható *Very Short Introduction* sorozat. A sorozat jogi témájú könyvei: <https://tinyurl.hu/13nF>.
- ² BAJOMI-LÁZÁR Péter: Két könyv a demokráciáról és a populizmusról. *Médiakutató*, 2022. 3–4. sz. 151. p.
- ³ KEANE 2022. 63. p.
- ⁴ Uo. 89. p.
- ⁵ Mindez különös fényt kap azon jelenkori folyamatok tükrében, amely alapján olyan könnyen dobálóznak egyesek a nemzetáruló kifejezéssel mindazokra, akik mást gondolnak az éppen regnáló hatalom eszmerendszeréhez képest.
- ⁶ PAINE, Thomas: *Az ember jogai*. Budapest, 1995. Osiris Kiadó, 152. p.
- ⁷ KEANE 2022. 117. p.
- ⁸ Részletesen lásd KÉPES György: *A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó.
- ⁹ KEANE 2022. 146–149. p.
- ¹⁰ Részletesen lásd KELEMEN Roland: *A kivételes hatalom történelmi és elméleti rendszere*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó.
- ¹¹ KEANE, 2022. 153. p.
- ¹² Uo. 177. p.
- ¹³ KARATNYCKY, Adrian: *Freedom in the world. The Annual Survey of Political Rights And Civil Liberties, 1999–2000*. New York, 2000. Freedom House, 592. p.
- ¹⁴ Keane szerint a részvételi demokrácia az élőbeszéd korszakának, a képviseleti demokrácia a nyomtatott kultúra korszakának, míg az ellenőrző demokrácia a multimédia korszakának is a terméke. KEANE, 2022. 214. p.
- ¹⁵ KEANE, John: *The New Despotism*. Cambridge MA, 2020. Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674246713>.
- ¹⁶ KEANE, John: *Média és demokrácia*. Budapest, 1999. Helikon Kiadó.
- ¹⁷ KEANE, 2022. 11. p.
- ¹⁸ Részletesen lásd GOSZTONYI Gergely: *Cenzúra Arisztoteléstől a Facebookig*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó. DOI: <https://doi.org/10.24362/cenzura.gosztanyi.2022>.
- ¹⁹ KEANE, 2022. 14. p.

